

**WPŁYW BOJAŻNI SZACUNKOWEJ NA NIEWAŻNOŚĆ
MAŁŻEŃSTWA. GŁOSA DO WYROKU
ROTY RZYMSKIEJ W SPRAWIE KALISKIEJ
Z DNIA 13 PAŹDZIERNIKA 2016 R.
CORAM VITO A. TODISCO***

**THE INFLUENCE OF THE REVERENTIAL FEAR
TO THE MARRIAGE INVALIDITY. THE GLOSS
ON THE SENTENCE OF THE ROMAN ROTA
OF THE CALISSIEN CASE OF 13 OCTOBER 2016
CORAM VITO A. TODISCO**

Ks. prof. dr hab. Józef Krukowski

Polska Akademia Nauk Oddział w Lublinie, Polska
e-mail: jkruk@kul.pl; <https://orcid.org/0000-0003-0819-7357>

Abstrakt

Artykuł zawiera trzy części. Pierwsza część ukazuje faktyczny przebieg sprawy kaliskiej, będącej przedmiotem wyroku Roty Rzymskiej coram Vito A. Todisco z dnia 13 października 2016 r. orzekającego nieważność małżeństwa z tytułu bojaźni szacunkowej. Druga część zawiera wyjaśnienie podstaw nieważności małżeństwa z tytułu przymusu i bojaźni w świetle postanowień kan. 1103 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. oraz podstawowych pojęć prawnych: przymusu, bojaźni zwyczajnej i bojaźni szacunkowej w świetle doktryny i jurysprudencki Roty Rzymskiej. Trzecia część zawiera analizę istotnych elementów uzasadnienia wymienionego w tytule wyroku Roty Rzymskiej w szczególności: wiarygodności powódki oraz jej awersji do pozwanego.

Słowa kluczowe: nieważność małżeństwa, przymus, bojaźń zwyczajna, bojaźń szacunkowa, sprawa, wyrok, wiarygodność

* Tekst referatu wygłoszonego podczas Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej zorganizowanej przez Stowarzyszenie Kanonistów Polskich w Kalwarii Zebrzydowskiej w dniach 3-5 września 2024 r.

Abstract

The article contains three parts. The first part reveals the factual course of the Callisien case, which is the subject of the sentence of the Roman Rota coram Vito A. Todisco of 13 October 2016 declaring the nullity of a marriage on the grounds of reverential fear. The second part explains the grounds for the nullity of a marriage on the grounds of force and fear in the light of the provisions of Canon 1103 of the 1983 Code of Canon Law and the basic legal concepts of force, common fear and reverential fear in the light of the doctrine and jurisprudence of the Roman Rota. The third part analyses the essential elements of the justification of the Rota of Rome sentence mentioned in the title, in particular: the plaintiff's credibility and her aversion to the defendant.

Keywords: marriage invalidity, force, common fear, reverential fear, case, sentence, credibility

Niniejszy artykuł obejmuje trzy części. Pierwsza część dotyczy kwestii, jaki był faktyczny przebieg sprawy kaliskiej, będącej przedmiotem wyroku Roty Rzymskiej z dnia 13 października 2016 r. coram Vito A. Todisco z tytułu przymusu i bojaźni szacunkowej¹. Druga część dotyczy kwestii, jakie są podstawy prawne nieważności małżeństwa z tytułu przymusu i bojaźni oraz jakie jest pojęcie przymusu i bojaźni szacunkowej w świetle doktryny prawa kanonicznego i jurisprudencki Roty Rzymskiej². Trzecia część wykładu dotyczy kwestii, jakie są istotne elementy uzasadnienia analizowanego wyroku Roty Rzymskiej w sprawie kaliskiej, orzekającego nieważność małżeństwa z tytułu bojaźni szacunkowej.

¹ Wyrok Roty Rzymskiej c. Vito Angelo Todisco z 13 października 2016 r. w sprawie kaliskiej, opublikowany w: *Rotae Romanae Tribunal, Decisiones seu Sententiae selectae inter eas quae anno 2016 prodierunt cura eiusdem Apostolici Tribunalis editae*, vol. 108, Libreria Editrice Vaticana 2023, s. 260-76.

² W opracowaniu problematyki dotyczącej nieważności małżeństwa z tytułu ciężkiej bojaźni szacunkowej została uwzględniona analiza bogatego materiału doktryny prawa kanonicznego i jurisprudencki Roty Rzymskiej, zawartego w następującej pracy doktorskiej napisanej na Wydziale Prawa Kanonicznego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego pod kierunkiem ks. prof. Józefa Rybczyka: J. Krukowski, *Wpływ bojaźni z szacunku na wartość umowy małżeńskiej (Studium historyczno-prawne)*, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 1968, mps., ss. 217.

1. Stan faktyczny sprawy

Strony procesowe – Cyprian (pozwany) i Cecylia (powódka) – poznały się w 2004 r., gdy mężczyzna miał 21 lat a kobieta 20 lat. Strony spotykały się w domu rodziców powódki. W okresie kojarzenia małżeństwa powódka zerwała narzeczeństwo. Jednak z inicjatywy jej rodziców doszło do zawarcia małżeństwa w dniu 24 marca 2008 r. Lecz wspólne pożycie małżonków nie było szczęśliwe. Po dwóch miesiącach od ślubu nastąpiła bowiem faktyczna separacja małżonków, a 18 marca 2011 r. – rozwód cywilny.

Następnie powódka w dniu 2 lutego 2013 r. wniosła do Sądu Diecezjalnego w Kaliszu skargę o stwierdzenie nieważności swojego małżeństwa z dwóch tytułów: 1) niezdolności do podjęcia obowiązków małżeńskich po stronie mężczyzny; 2) przymusu i bojaźni po stronie kobiety. Trybunał ten w dniu 26 czerwca 2014 r. wydał wyrok negatywny z obydwu tytułów.

Przeciwko negatywnej sentencji trybunału kaliskiego powódka wniosła apelację do Roty Rzymskiej, która 10 maja 2015 r. przyjęła sprawę do instrukcji i po przeprowadzeniu postępowania dowodowego 13 października 2016 r. na pytanie: czy udowodniono nieważność małżeństwa stron orzekła: 1) pozytywnie z tytułu przymusu i bojaźni szacunkowej po stronie powódki; 2) negatywnie z tytułu braku zdolności do przyjęcia obowiązków małżeńskich po stronie pozwanego.

2. Podstawy nieważności małżeństwa z tytułu przymusu oraz bojaźni w ogólności i bojaźni szacunkowej w szczególności

2.1. Stanowisko ustawodawcy kościelnego

Kościół katolicki stoi na stanowisku, że zawarcie małżeństwa pod wpływem przymusu i bojaźni ciężkiej jest nieważne, czyli nie wywiera skutków prawnych. Nieważność ta wynika z pogwałcenia nakazu prawa naturalnego [Góralski 2011, 306; Viladrich 2011, 827]. Problematyka ta w ciągu wieków była przedmiotem zainteresowania najwyższego ustawodawcy kościelnego oraz doktryny prawa kanonicznego i jurysprudenencji najwyższych trybunałów kościelnych – Kongregacji Soboru i Roty Rzymskiej.

Wykładnia najwyższego trybunału kościelnego jest źródłem prawa zwyczajowego obowiązującego w praktyce tegoż trybunału i trybunałów niższej instancji. Pojedynczy wyrok sądowy wydany przez najwyższy trybunał

kościelny, jakim jest Rota Rzymska, jest źródłem prawa dla konkretnych osób znajdujących się w określonej sytuacji życiowej. Natomiast wiele zgodnych wyroków najwyższego trybunału kościelnego tworzy zwyczaj sądowy, który jest prawem obowiązującym także trybunały niższych instancji [Maroto 1919, 367; Michiels 1949, 511; Mörsdorf 1962, 415-32].

Aktualnie podstawowym źródłem prawa stanowionego, określającego nieważność małżeństwa z tytułu przymusu i bojaźni, jest kan. 1103 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.³, który stanowi: „Nieważne jest małżeństwo zawarte pod wpływem przymusu lub bojaźni ciężkiej, wywołanej z zewnątrz chociażby nieumyślnie, od której nie można uwolnić się inaczej jak przez wyrażenie zgody na zawarcie małżeństwa”.

Z tego postanowienia wynika, że bojaźń jest przyczyną nieważności małżeństwa, gdy spełnia następujące wymogi ustawowe: 1) jest to bojaźń ciężka; 2) pochodzi „z zewnątrz”, czyli ze strony sprawcy działającego w sposób świadomy i wolny; 3) może być wywołana zarówno umyślnie jak i nieumyślnie, czyli że nie jest rzeczą konieczną, aby sprawca bojaźni działał w celu nakłonienia ofiary do zawarcia małżeństwa; 4) natomiast jest rzeczą konieczną, aby uwolnienie się przez ofiarę bojaźni od zagrażającego jej zła było możliwe tylko przez zawarcie małżeństwa.

2.2. Wyjaśnienie podstawowych pojęć

2.2.1. Pojęcie przymusu

Pojęcia przymusu (*vis*) i bojaźni (*metus*) – wywodzące się z prawa rzymskiego – są powszechnie przyjęte przez doktrynę prawa kanonicznego i jurisprudence trybunałów kościelnych.

Przymus jest to „nacisk wielkiej siły, której nie można się oprzeć”⁴. Przymus może być fizyczny (*vis phisica*) i moralny (*vis moralis*).

³ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski, Pallottinum, Poznań 2022 [dalej: KPK/83], kan. 1103: „Invalidum est matrimonium initum ob vim vel metum gravem ab extrinseco, etiam haud consulto incusso, a quo ut quis se liberet, eligere cogatur matrimonium”.

⁴ D.1,4,2: „Paulus I sent.: Vis autem est maioris rei impetus, cui repelli non potest”.

Przymus fizyczny jest to nacisk wywarty na organizm człowieka, czyli na jego ciało, w celu dokonania przez niego czynu wbrew własnej woli.

Natomiast przymus moralny jest to niebezpieczeństwo jakiegoś zła ze strony jednego człowieka, wywołującego bojaźń po stronie drugiego człowieka, skłaniającą go do dokonania jakiegoś czynu wbrew własnej woli.

2.2.2. Pojęcie bojaźni

„Bojaźń jest to wstrząs umysłu spowodowany niebezpieczeństwem jakiegoś zła”⁵. Wyrażenie „wstrząs umysłu” – zaczerpnięte z filozofii stoickiej – oznacza, że jest to zakłócenie nie tylko funkcjonowania władzy poznawczej osoby będącej ofiarą bojaźni, lecz również ograniczenie jej wolności wyboru.

Zarówno doktryna prawa kanonicznego jak i jurysprudencja kościelna wyróżniają: bojaźń zwyczajną (*metus communis*) i bojaźń szacunkową (*metus reverentialis*).

2.2.2.1. Bojaźń zwyczajna

Bojaźń zwyczajna (*metus communis*) powstaje z powodu jakiegoś niebezpieczeństwa zagrażającego ofierze bojaźni ze strony innej osoby w razie niewyrażenia zgody na wykonanie określonej czynności.

Ze względu na intensywność bojaźni oraz jej wpływ na wartość zawartej pod jej wpływem umowy małżeńskiej powszechnie wyróżnia się bojaźń lekką i ciężką.

Podstawą nieważności małżeństwa może być tylko bojaźń ciężka.

Bojaźń może być ciężka absolutnie lub relatywnie.

Bojaźń jest ciężka absolutnie, gdy spowodowana jest przez takie niebezpieczeństwo, które może przerazić „człowieka odważnego” (*virum constantem*)⁶, np. niebezpieczeństwo śmierci osoby będącej ofiarą bojaźni lub jej bliskiej.

Natomiast bojaźń jest relatywnie ciężka, gdy może przerazić konkretnego człowieka ze względu na jego wrażliwość na zagrażające zło, biorąc

⁵ D.1.4.2: „Metus est trepidatio mentis ob instantis periculi causa”.

⁶ Pojęcie *virum constantis* jako istotnego elementu kryterium bojaźni ciężkiej, sprecyzowała doktryna prawa kanonicznego i jurysprudencja Roty Rzymskiej [Krukowski 1968, 70-91].

pod uwagę jego indywidualne właściwości, jak: wiek, płeć, wychowanie, wykształcenie, stopień zależności ofiary bojaźni od jej sprawcy.

2.2.2.2. Bojaźń szacunkowa

„Bojaźń szacunkowa” w polskiej literaturze kanonistycznej – zwana także „bojaźnią z szacunku” – jest to specyficzne pojęcie bojaźni, w znaczeniu określonym przez doktrynę prawa kanonicznego i jurysprudence kościelną.

Wyróżnienie tego rodzaju bojaźni opiera się na uwzględnieniu psychiki osoby, znajdującej się w sytuacji zależności od rodziców lub przełożonych. Taka zależność powstaje szczególnie w trakcie wychowywania. W praktyce sądowej wyróżnia się trzy postacie bojaźni szacunkowej. Są to: 1) bojaźń szacunkowa czysta, czyli prosta (*metus reverentialis purus seu simplex*); 2) bojaźń szacunkowa kwalifikowana (*metus reverentialis qualificatus*) i 3) bojaźń szacunkowa zmieszana (*metus reverentialis mixtus*).

Do zaistnienia bojaźni szacunkowej prostej konieczne są dwa elementy odróżniające ją od bojaźni zwyczajnej: obiektywny i subiektywny.

Pierwszym z nich jest relacja hierarchicznej zależności między przynajmniej dwiema osobami, z których jedna winna okazać drugiej szacunek, czyli uległość z powodu jej wyższości. Zależność ta rodzi po stronie ofiary bojaźni obowiązek okazania „szacunku” osobie sprawcy przez spełnienie jej woli. Chodzi tu o relację faktycznej zależności osoby, która ma uzasadnienie w obiektywnym porządku opartym na prawie naturalnym bądź prawie pozytywnym [Sánchez 1672, 24-34].

Drugim istotnym elementem bojaźni szacunkowej jest specyficzny rodzaj zagrażającego zła, zwany w języku łacińskim *indignatio parentum vel superiorum* – „niezadowolenie rodziców lub przełożonych” z powodu niespełnienia ich woli przez ofiarę bojaźni.

Te dwa elementy są konieczne do zaistnienia bojaźni szacunkowej w znaczeniu prawnym⁷.

Niezadowolenie rodziców bądź przełożonych może być okazywane w różny sposób, jak gniewne spojrzenia, ponury wyraz twarzy, oburzenie

⁷ Dec. c. Caiazzo z 7 kwietnia 1937 r., „Sacrae Romanae Rotae Decisiones seu Sententiae” [dalej: SRRDS] t. XXIX, s. 264: „[...] Haec duo elementa metus reverentialis [...] nempe subiecto et indignatio personae sub cuius potestate quis est constitutus. Si haec duo elementa deficiant, metus reverentialis ne concipitur” [Beal 2000, 1321-322].

wyrażone słowami bądź dotkliwym dla ofiary bojaźni milczeniem z powodu niespełnienia ich woli.

Natomiast nie ma bojaźni szacunkowej, gdy osoba będąca w relacji zależności nie zgadza się na wykonanie czynności proponowanej jej przez osobę, której podlega, lecz nie ma śmiałości okazać jej swojej niechęci, aby nie wyrządzić jej przykrości. Sama nieśmiałość ofiary bojaźni bez zagrażającego niezadowolenia ze strony jej sprawcy nie wystarcza do zaistnienia bojaźni szacunkowej w znaczeniu prawnym.

W szczególności bojaźń szacunkowa może zaistnieć w przypadku zależności, jaka zachodzi między dziećmi i rodzicami lub podwładnymi i przełożonymi w razie niespełnienia ich woli w sprawie wyboru stanu życia bądź wyboru współmałżonka.

Ta specyficzna zależność między osobami powstaje na granicy dwóch wymogów prawa. Z jednej strony prawo naturalne domaga się, aby każdy człowiek miał wolność wyboru stanu i wolność wyboru współmałżonka. Z drugiej zaś strony prawo naturalne domaga się, aby dzieci okazywały swoim rodzicom szacunek i słuchały ich rad przy wyborze współmałżonka. Ten ostatni wymóg wzmacnia czwarte przykazanie Dekalogu: „Czcij twego ojca i twoją matkę” (Wj 20, 12). Taka zależność moralna i prawna między dziećmi i rodzicami powinna być jednocześnie zależnością faktyczną.

Dopiero zaistnienie tych dwóch elementów razem powoduje powstanie bojaźni szacunkowej w prawnym tego słowa znaczeniu.

Jednakże „bojaźń szacunkowa czysta” nie wywiera wpływu na nieważność małżeństwa. Natomiast taki wpływ wywiera „bojaźń szacunkowa kwalifikowana”, która staje się ciężka z powodu zaistnienia takich okoliczności, które wskazują na to, że rodzice nieumiarkowanie nakłaniając córkę lub syna do zawarcia małżeństwa nadużywają swego autorytetu. Okoliczności te mają wpływ na zmianę natury bojaźni szacunkowej z lekkiej na ciężką, a w konsekwencji powoduje nieważność małżeństwa [Pontius 1640; Eichmann i Mörsdorf 1953, 225]⁸. Taka sytuacja może zaistnieć wówczas, gdy rodzice w celu nakłonienia córki lub syna do małżeństwa stosują takie środki, jak absolutny nakaz, natarczywe prośby i namowy, groźby i tym

⁸ „[...] quodsi accedat aliae minae, timor perpetuae indignationis, preces importunae et constantae atque similes circumstantiae, metus reerentialis ex natura rei fit qualificatus vereque gravis atque idcirco dirimit matrimonium” [Wernz 1911, 48].

podobne dręczenia. W takich środkach nacisku kryje się bowiem niebezpieczeństwo długotrwałego niezadowolenia rodziców w razie niespełnienia ich woli. Istota zła tkwiącego w niezadowoleniu rodziców polega na pozbawieniu dzieci życzliwości i utratę pomocy, jakiej od nich doznawali.

W ocenie ciężkości kwalifikowanej bojaźni szacunkowej należy uwzględnić właściwości osób będących w relacji zależności, tj. ofiary bojaźni jak również jej sprawcy.

Dla ofiary kwalifikowanej bojaźni szacunkowej zagrażające zło może być ciężkie ze względu na przedmiot, gdy niezadowolenie rodzica – biorąc pod uwagę jego stanowczość – jest lub może być długotrwałe, które dla ofiary bojaźni jest wielkim złem ze względu na stopień jej wrażliwości na zagrażające zło.

Bojaźń szacunkowa kwalifikowana może więc być ciężka ze względu na: wielkość zagrażającego zła oraz właściwości ofiary bojaźni i jej sprawcy.

2.2.2.3. Bojaźń zwyczajna i szacunkowa

Bojaźń szacunkowa jest zmieszana z bojaźnią zwyczajną, gdy do bojaźni szacunkowej kwalifikowanej z powodu niebezpieczeństwa niezadowolenia rodziców dołączy się groźba innego wielkiego zła, np. usunięcia córki z domu rodzinnego. W razie zaistnienia takiej kumulacji zagrażającego zła bojaźń staje się cięższa i łatwiejsza do udowodnienia⁹. Taka bojaźń może się zdarzyć w sytuacji, gdy do niebezpieczeństwa niezadowolenia rodziców dołączy się inne poważne niebezpieczeństwo, np. utraty dobrej opinii po stronie ofiary bojaźni bądź jej rodziny w danym środowisku.

Stwierdzenie nieważności małżeństwa z tytułu bojaźni szacunkowej jest łatwiejsze, gdy osoba będąca ofiarą bojaźni swoją niechęć do zawarcia proponowanego jej małżeństwa okazała w słowach lub w zachowaniu się, np. w płaczu, smutnym wyrazie twarzy, zerwaniu narzeczeństwa¹⁰.

⁹ Dec. c. Jullien z 12 lipca 1937 r., SRRDS t. XXIX, s. 505: „Si metui reverentaili accedat rationabilis metus alterius mali gravi. vg. eiectionis e domo paterna, derelictionis, seu iniuste privationis aliorum bonorum debitorum, metus ille communi metu mixtus, fit gravior probationibusque facilioris”.

¹⁰ Dec. c. Todisco z 10 czerwca 1981 r., SRRDS t. LIII, s. 265-66.

2.3. Sposoby dowodzenia kwalifikowanej bojaźni szacunkowej

Zarówno w doktrynie prawa kanonicznego jak i w orzecznictwie kościelnym wyróżnia się dwa sposoby dowodzenia zaistnienia kwalifikowanej bojaźni szacunkowej: bezpośrednie i pośrednie. Te dwa sposoby dowodzenia w tej samej sprawie mogą się uzupełniać¹¹.

Dowodzenie bezpośrednio polega na stwierdzeniu na podstawie zeznań świadków istnienia faktów stosowania przez sprawców bojaźni (rodziców bądź jednego z nich) takich środków przymusu względem ofiary bojaźni jak: natarczywe prośby, namowy, absolutny nakaz zawarcia małżeństwa.

Natomiast dowodzenie pośrednie polega na stwierdzeniu faktów zaistnienia wielkiej awersji po stronie ofiary bojaźni zarówno przed jak i po ślubie.

Awersja jest to szczególna postać niechęci do konkretnej osoby jako kandydata do zawarcia małżeństwa. Taka awersja występuje przed ślubem a po ślubie wzrasta. Nie jest rzeczą konieczną, aby awersja występowała przez cały czas znajomości stron, ale wystarcza, gdy wystąpiła w wyniku bliższego poznania kontrahenta w czasie przygotowań do ślubu.

Stwierdzenie faktu zaistnienia awersji do kontrahenta jest ważnym środkiem dowodowym. Z faktu wielkiej awersji istniejącej przed zawarciem małżeństwa i kontynuowanej po jego zawarciu powstaje bowiem domniemanie sądowe, że przyczyną zawarcia umowy małżeńskiej była kwalifikowana bojaźń szacunkowa, chyba że coś przeciwnego zostanie udowodnione¹². Takie domniemanie może być podstawą pewności moralnej decydującej o orzeczeniu nieważności małżeństwa, gdyby z innych okoliczności wynikało,

¹¹ Dec. c. Mannuci z 1 sierpnia 1932 r. SRRDS t. XXIV, s. 39; Dec. c. Wynen z 16 czerwca 1941 r., SRRDS t. XXXIII, s. 632: „*Probatio autem talis metus reverentialis, uti simul, qualicari fieri potest tum indirecte tum directe. Indirecta probatio habetur ex demonstratio gravi aversione filii vel filiae adversus nuptias propositas [...] Directa probatio fit per testes, qui deponant de coactione adversus filium vel filiam reluctandam a parentibus adhibita. Qua in re unus et alium medium probationis invicem se supplere et complere valent*”.

¹² Dec. c. Wynen z 20 maja 1940 r., SRRDS t. XXXII, s. 202: „*Sane, ex magna aversione nupturienti adversus compartem semper oritur praesumptio coacti coniugii, sicuti in decisionibus Rotalibus constanter pronuntiatur; nam factum quod quis vitae consortium perpetuum init cum eo, quem vera aversione vel odio prosequitur, recte supponit eum ad id faciendum vel metu simpliciter gravi vel metu reverentiali qualificat coactum fuisse, nisi contrarium probatur et alia adsit ratio [...]*”.

że poza przymusem nie było innej przyczyny skłaniającej kontrahenta do zawarcia małżeństwa z osobą, do której odczuwał wielką awersję¹³.

Dowodzenie ciężkiej bojaźni z szacunku na podstawie awersji do osoby kontrahenta może mieć charakter uzupełniający dowodzenie bezpośrednie. Stwierdzanie wielkiej awersji do partnera trwającej przed i po zawarciu małżeństwa może mieć także znaczenie rozstrzygające o orzeczeniu nieważności małżeństwa w wypadku, gdy samo dowodzenie bezpośrednie na podstawie faktów stosowania środków nacisku – wywołującego niebezpieczeństwa wielkiego niezadowolenia obojga rodziców lub jednego z nich – jest niewystarczające. Byłoby bowiem rzeczą niemożliwą do racjonalnego wytłumaczenia od strony psychologicznej, dlaczego ktoś bez ciężkiej bojaźni szacunkowej zawarł małżeństwo z osobą, do której odczuwał wielką awersję.

3. Uzasadnienie wyroku Roty Rzymskiej c. Todisco w sprawie kaliskiej, orzekającego nieważność małżeństwa z tytułu bojaźni szacunkowej

Materiał dowodowy w sprawie kaliskiej c. Todisco stanowią zeznania stron i zeznania pięciu świadków.

Znamienne jest to, że w zebranym materiale dowodowym w tej sprawie zaistniały rozbieżności między zeznaniami powódki i zeznaniami jej świadków. Nasuwa się więc pytanie: co zaważyło na wydaniu przez sędziów audytorów Roty Rzymskiej wyroku orzekającego nieważność małżeństwa z tytułu ciężkiej bojaźni szacunkowej pomimo takich rozbieżności.

3.1. Zeznania powódki

Powódka zeznała, że: 1) „rodzice nakłonili ją do zawarcia małżeństwa z pozwanym” wbrew własnej woli¹⁴; 2) nie zawarła małżeństwa z miło-

¹³ Dec. c. Jullien z 31 października 1936 r., SRRDS t. XXVIII, s. 644: „In probando metu reverentiali gravis momenti est probatio aversionis vehementis et continua ante ac post matrimonium, nam ex ea merito praesumitur coactio: praesumptio vere ad certitudinem moralem evehitur, si ex ceteris adiutis constet quod ob nullam aliam causam praeter metum iustum contrahens inductus sit ad contrahendum matrimonium quod aderat”.

¹⁴ Calisien., s. 273: „Actrix sic meminerat suam decisionem ineundi matrimonium: I miei genitori mi hanno indotto a contrare il matrimonio”.

ści do pozwanego oraz była przez rodziców traktowana jak „głupia”¹⁵; 3) po ślubie strony tylko raz odbyły stosunek seksualny i powódka – mimo że zaszła z pozwanym w ciążę – wkrótce po ślubie odeszła od niego¹⁶.

Należy zauważyć, że sędziowie Roty Rzymskiej w uzasadnieniu wyroku szczególną uwagę zwrócili na dwa elementy w zeznaniach powódki, które zaważyły na uznaniu nieważności małżeństwa stron, a mianowicie na: wiarygodności (*credibilitas*) powódki oraz jej wielkiej awersji do pozwanego.

3.1.1. Wiarygodność powódki

Sędziowie Roty Rzymskiej w tej sprawie wielkie znaczenie przywiązali do wiarygodności powódki, „ponieważ bez dwuznaczności przedstawiła historię swego małżeństwa”¹⁷ oraz, że „[...] nie miała żadnego interesu (w sprawie uzyskania orzeczenia nieważności małżeństwa z pozwanym) oprócz duchowego, a mianowicie zarządzenie sumieniu”¹⁸.

Powódka w swoim zeznaniu z jednej strony stwierdziła, że zawarła małżeństwo, ponieważ rodzice zmuszali ją do zawarcia małżeństwa; z drugiej zaś strony stwierdziła, że chciała, aby przez zawarcie tego małżeństwa uwolnić się od pogardliwego jej traktowania w domu rodzinnym: „Chciałam znaleźć drogę wyjścia z domu” i dodała: „Nie chciałam pozostać sama przez całe życie”. Rota Rzymska stwierdziła krytycznie, że na podstawie tego rodzaju zeznań powódki sędziowie trybunału pierwszej instancji bezpodstawnie wnioskowali, że „powódka chciała wyrazić przez to, że nie została zmuszona do zawarcia małżeństwa przez żadną inną osobę”¹⁹, czyli że nie działała pod wpływem bojaźni spowodowanej przez „przyczynę zewnętrzną”.

3.1.2. Awersja po stronie powódki

Istotnym elementem – mającym doniosłej wagi walor w postępowaniu dowodowym – wskazującym na brak po stronie powódki zgody na zawarcie

¹⁵ Tamże, s. 275: „Actrix prosequitur: „era tractata come „stupida” e loro volevano che io me ne andassi. „Mentis trepidatio” facta est in muliere talis ut eandem ageret ad nuptias”.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże, s. 273: „Proinde in primis credibilitas Actricis, quae sine ambagibus candide referet historiam sui matrimonii”.

¹⁸ Tamże, s. 275.

¹⁹ Tamże, s. 273.

małżeństwa z pozwanym – zdaniem sędziów Roty Rzymskiej – jest fakt jej „wielkiej awersji” do pozwanego, co „wielokrotnie w materiale dowodowym sprawy zostało potwierdzone”²⁰.

Szczególnie doniosłe znaczenie ma argument oparty na stanowisku Soboru Watykańskiego II, do którego Rota Rzymska odwołała się w sprawie kaliskiej.

Małżeństwo z ustanowienia bożego jest „głębką wspólnotą życia i miłości między małżonkami”²¹. „Tam zaś, gdzie nie ma miłości lecz awersja, brak jest fundamentalnego elementu tej wspólnoty życia i miłości. Albowiem bez miłości, nawet w stopniu minimalnym, nie może zaistnieć zgoda małżeńska, na mocy której mężczyzna i kobieta w nieodwołalnym przymierzu wzajemnie się sobie oddają i przyjmują w celu stworzenia małżeństwa (kan. 1057, par. 2)”²².

3.2. Rozbieżności w zeznaniach świadków i powódki

Rota Rzymska w analizowanym wyroku szczególną uwagę zwróciła na rozbieżności, jakie zaistniały między zeznaniami powódki i zeznaniami jej świadków dotyczącymi przyczyny zawarcia małżeństwa. Świadkowie powódki nie potwierdzili bowiem jej zeznań, że zawarła małżeństwo pod przymusem²³.

Rodzice powódki zaznali, że względem córki nie stosowali jakiegokolwiek przymusu.

Ojciec powódki zeznał: „[...] Strony zawarły to małżeństwo bez jakiegokolwiek przymusu”. „Nie wydaje mi się, żeby ktokolwiek miał zmuszać ją [powódkę] do zawarcia tego małżeństwa. Nie zmuszaliśmy naszej córki do zawarcia tego małżeństwa”.

²⁰ Tamże, s. 274-75.

²¹ Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, *Constitutio pastoralis de Ecclesia in mundo huius temporis Gaudium et spes* (07.12.1965), AAS 58 (1966), p. 1025-115; tekst polski w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, tekst polski, nowe tłumaczenie, Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606 [dalej: GS], nr 48.

²² Calisien., s. 275: „Ubi enim amore habetur, deest elementum fundamentale communionis vitae et amoris. Nam sine amore, in gradu saltem minio, non potest elici ille consensus matrimonialis, „quo vir et mulier foedere irrevocabili sese mutuuo tradunt at accipiunt ad constituendum matrimonium (can. 1057)”.

²³ Tamże, s. 272.

Matka powódki stwierdziła: „Nie zmuszaliśmy naszej córki. Oni chcieli zawrzeć małżeństwo spontanicznie”.

Siostra powódki zeznała m.in.: „Ja nie zauważyłam jakiegoś nacisku zewnętrznego i bojaźni po stronie powódki”.

W celu wyjaśnienia przyczyny tych rozbieżności, jakie zaistniały między zeznaniami powódki i zeznaniami świadków, Rota Rzymska zwróciła uwagę na następujące okoliczności: adnotacje, wniesione przez powódkę do akt sprawy, wskazujące na to, że: „zarówno rodzice jak i jej bliscy przynajmniej podświadomie mieli jakiś interes w tym, aby nie popierać tezy powódki w jakikolwiek sposób” oraz to, że świadkowie: „obawiali się przyznać do tego, że jej od niechcianego małżeństwa nie uchronili”²⁴.

Biorąc pod uwagę powyższe argumenty prawne i faktyczne sędziowie Roty Rzymskiej – po uwzględnieniu uwag Obrońcy węzła i argumentów przedłożonych przez Patronkę powódki – stwierdzili: „oświadczamy, postanawiamy i definitywnie na przedłożoną wątpliwość odpowiadamy: „Affirmative, czyli stwierdzamy nieważność małżeństwa w tym wypadku z powodu bojaźni po stronie powódki”.

To znaczy, że sędziowie Roty Rzymskiej definitywnie orzekli, że w danej sytuacji powódka zawarła małżeństwo pod wpływem ciężkiej bojaźni szacunkowej, która spełnia wymogi nieważności małżeństwa określone w kan. 1103 KPK/83.

Zakończenie

Na zakończenie nasuwają się następujące uwagi:

- 1) Sprawy o nieważność małżeństwa z tytułu ciężkiej bojaźni szacunkowej w orzecznictwie kościelnym przed Soborem Watykańskim II występowały często. Natomiast we współczesnym orzecznictwie zdarzają się rzadko. Nasuwa się więc pytanie: Czy przyczyna takiej praktyki tkwi tylko w zmianie mentalności konkretnych osób zawierających małżeństwo w nowych warunkach kulturowych, czy także po stronie sędziów orzekających w konkretnych sprawach?
- 2) Do takich sytuacji, w których w relacjach między rodzicami i dziećmi może zaistnieć bojaźń szacunkowa, odniósł się Sobór Watykański

²⁴ Tamże, s. 275.

II w konstytucji pastoralnej o obecności Kościoła w świecie współczesnym: „Zadaniem rodziców lub opiekunów jest przewodzenie młodym, aby stawali się przewodnikami dla młodych w czasie zakładania rodziny przez nich przez roztropną radę, wystrzegać się jednak należy zmuszania ich naciskiem bezpośrednim lub pośrednim do zawierania małżeństwa lub wyboru współmałżonka” (GS 52). Niewątpliwie w powyższym fragmencie Sobór zwrócił się z apelem bezpośrednio do rodziców, aby służyli radą swoim dzieciom, ale nie nadużywali swego autorytetu przez stosowanie wobec nich przymusu w sprawach wyboru stanu życia bądź wyboru współmałżonka, które powodują zaistnienie kwalifikowanej bojaźni szacunkowej. Należy jednak zauważyć, że apel ten pośrednio dotyczy również sędziów trybunałów kościelnych orzekających w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułu przymusu i bojaźni szacunkowej w sytuacjach, w których rodzice nadużyli swego autorytetu przez zastosowanie środków przymusu względem dzieci.

- 3) W postępowaniu procesowym zmierzającym do rozstrzygnięcia problemu, czy w konkretnym przypadku udowodniona została nieważność małżeństwa zawartego pod wpływem przymusu i bojaźni szacunkowej, niewątpliwie istnieje szczególna konieczność przeprowadzenia przez sędziów w postępowaniu dowodowym głębszej analizy: właściwości osób znajdujących się w hierarchicznej zależności prawnej i faktycznej, jaka istnieje między ofiarą i sprawcą bojaźni we współczesnych warunkach życia rodzinnego oraz w rozpoznaniu podstawowych elementów nieważności małżeństwa z tego tytułu stosowali się do zwyczajów sądowych, które stanowią wielowiekowy dorobek doktryny i jurejurisprudencji Roty Rzymskiej.

PIŚMIENNICTWO

- Beal, John P. 2000. „Reverential Fear.” W *New Commentary on the Code of Canon Law*, red. John P. Beal, James A. Coriden, i Thomas J. Green, 1321-322. New York–Mahwah: Paulist Press.
- Eichmann, Eduard, i Klaus Mörsdorf. 1953. *Lehrbuch des Kirchenrechts*. Vol. II. Paderborn: Verlag.
- Góralski, Wojciech. 2011. „Zgoda małżeńska.” W *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. III/2: *Księga IV, Uświęcające zadanie Kościoła*, red. Józef Krukowski, 294-310. Poznań: Pallottinum.

- Krukowski, Józef. 1968. *Wpływ bojaźni z szacunku na wartość umowy małżeńskiej (Studium historyczno-prawne)*. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski.
- Maroto, Filippo. 1919. *Institutiones Iuris Canonici*. Vol. I. Matriti: Commentarium pro religiosis.
- Michiels, Gommarus. 1949. *Normae generales iuris canonici*. Parisiis–Tomaci–Romae: Typ. Soc. S. Joannis Evangelistae Desclée et Socii.
- Mörsdorf, Klaus. 1962. „Die Autorität der rotalen Rechtsprechung” *Archiv für Katholisches Kirchenrecht* 11:515-32.
- Pontius, Basilius. 1640. *De sacramento matrimonii tractatus*. Lugduni: apud F. Vivienum.
- Sánchez, Tomás. 1672. *De matrimonii sacramento*. Venetiis: apud Nicolaum Pezzana.
- Viladrich, Pedro J. 2011. „Komentarz do kan. 1103.” W *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego*. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, red. Piotr Majer, 827-830. Kraków: Wolters Kluwer Polska.